

УДК 37.015.3:159.942.5

Шевчук Тамара Олексіївна

доцент кафедри фізичного виховання та психолого-педагогічних дисциплін
Уманського національного університету садівництва

e-mail: tamara-shevchuk@ukr.net

ORCID 0000–0002–5078–9412

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОЧУТТІВ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ

У статті розглядаються основні теоретико-методичні засади особистісно-спрямованого педагогічного впливу на виховання і розвиток культури почуттів студентів, створення педагогічних умов для пробудження і підтримки найосновніших груп емоцій, які зумовлюють розвиток інтелектуальних, естетичних, практичних, моральних почуттів особистості.

Ключові слова: культура почуттів, почуття, емоції, психологічна підготовка, емоційна культура людини, керівництво емоціями.

Постановка проблеми. Глобалізація освіти, інформаційна різноманітність впливів на особистість обумовлюють включення людини у складну систему взаємовідносин учасників вузівського навчально-виховного процесу. Вища школа повинна готувати повноцінно розвинуту, самодостатню особистість, яка б керувалась у житті власними переконаннями і свідомим аналізом професійних і життєвих проблем.

Від рівня розвиненості майбутнього фахівця виробничої сфери все більше буде залежати успіх діяльності і взагалі будь-якої сфери життєдіяльності.

Вузівська система покликана сьогодні дати випускникові, крім чисто професійних знань, навичок, умінь орієнтуватись у постійно зростаючому потоці інформації, ще й спроможність спілкування, умінь працювати в колективі, знаходити рішення в будь-яких професійних та життєвих ситуаціях, бути готовим до вирішення конфліктних ситуацій, до постійного поновлення та поповнення знань, пошуку оригінальних рішень в умовах конкуренції та економічної нестабільності в суспільстві.

Сучасна психологічна підготовка майбутніх спеціалістів має складний комплексний характер. Серед значної кількості теоретичних знань і практичних навичок та вмінь психологічні аспекти посідають особливе місце. Причина полягає в тому, що кінцевою метою діяльності фахівця будь-якої галузі виробництва є розв'язання організаційних та управлінських завдань. Такий вплив відбувається через інших людей: підлеглих, колег, партнерів. І цей вплив тим ефективніший, чим глибшими і досконалішими є знання теоретичних основ психології і навички спілкування у колективі, вміння думати, володіти способами переконання, ефективними формами мовленнєвого впливу, встановлення цілісного світовідчуття, формування гуманістичного світогляду.

На думку дослідників [1, 2, 3, 8, 10], одним із важливих аспектів сучасної психологічної підготовки майбутніх спеціалістів є виховання культури почуттів особистості.

Виховувати і розвивати культуру почуттів — це пробуджувати і підтримувати найосновнішу групу емоцій, якими зумовлюються інтелектуальні, естетичні, практичні, моральні почуття. Створюючи педагогічні умови для проявів здивування, задоволення, здогадок, емоцій сумніву і впевненості, радості, які пов'язані з інтелектуальними емоціями, можна забезпечити ефективне виховання культури почуттів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховання культури почуттів завжди знаходилась в центрі уваги вчених — філософів, психологів, педагогів, етиків, і її розробка має глибокий і багатосторонній спектр (Я. А. Коменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, А. С. Макаренко, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський, Б. І. Додонов, К. Д. Ізард, П. М. Якобсон, І. Д. Бех, О. В. Киричук, О. Л. Кононко та ін.).

Людина, як відзначав видатний український філософ В. І. Шинкарук, народжується двічі: біологічно та соціально-культурно. Вдруге вона народжується завдячуючи мові, звичаям свого краю, усій культурі соціуму. Розум, воля і почуття — ось три сутнісних властивості людини, які повинні бути гармонічно поєднані, націлені на ідеал розумної, культурної, самосвідомої, розважливої в своїх діяннях людини.

Висуваючи ідеал виховання людини-пансофа, Я. А. Коменський виділяв навчання мудрості, яка робить нас піднесеними, мужніми і великодушними. Школи — «майстерності людей» повинні виховувати моральність і благочестя, мудрість, почуття міри; мужність і справедливість, обов'язковість і люб'язність.

Джон Локк надавав великого значення почуттям задоволення і позитивним емоціям у навчанні і моральному вихованні. Вищим критерієм вихованості є благовихованість, що несе в собі вище духовне благо — гармонію моральних і естетичних почуттів.

Жан-Жак Руссо закликав тренувати не тільки сили, але і почуття. Тренувати почуття — це не лише користуватися ними: це означає вчитися добре судити за допомогою їх, вчитися відчувати, так як ми вміємо сприймати, бачити, чути, тільки так, як навчилися.

Особливе місце культура почуттів займає в педагогічній теорії К. Д. Ушинського, який вважав, що саме наші відчуття виражають нас самих, що моральні і релігійні, естетичні почуття надзвичайно ніжні і потребують систематичного тренування, удосконалення. К. Д. Ушинський органічно пов'язував навчально-виховну діяльність і моральне виховання з насолодою, радістю, бажанням творити добро.

Вся педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського, а відповідно, і педагогічні погляди, пронизані ідеєю виховання культури почуттів як найважливішого компонента духовної культури. На його думку, виховати культуру почуттів можливо лише в різнобічній діяльності, в процесі багатогранного духовного життя, емоційного сприймання краси оточуючої дійсності [4].

Емоційна культура педагога, на думку В. О. Сухомлинського, складається із культури відчуттів і сприйняття та культури слова і емоційних станів. Чим тонші відчуття і сприймання, тим більше бачить і чує людина в оточуючому світі відтінків, тонів і напівтонів, тим глибше виражається особиста емоційна оцінка фактів, предметів і явищ, тим ширший емоційний діапазон, що характеризує духовну культуру людини.

Багатогранність внутрішнього світу особистості, багатосторонність людського життя і оточуючого світу обумовлює розмаїття людських почуттів. Вони проявляються в емоційних реакціях, переживаннях, оцінках, в поведінці особистості.

В основу концепції емоцій і почуттів, яка розробляється сучасними психологами, покладено положення про те, що психічні процеси є емоційними станами особливого виду, сутність яких — відображення дійсності. Такої думки дотримуються К. Платонов, П. Симонов, Т. Шингаров, П. Якобсон та інші.

Б. Додонов відмічає, що у кожної людини є своя духовна емоційна мелодія — загальна емоційна спрямованість, яка характеризується тим, що має емоції ближчі, бажані, постійні. Загальна емоційна спрямованість визначається фундаментальними емоціями [6]. За В. Семиченко, емоція вважається фундаментальною, якщо вона має власний механізм виникнення (виражається зовні особливими мімічними або пантомімічними засобами і відзначається особливим суб'єктивним переживанням).

«Загальна емоційна спрямованість», «емоційна мелодія» (за Б. Додоновим), сукупність фундаментальних емоцій (за В. Семиченко), емоційність як перевірений фактор в сфері почуттів (за Санніковою), домінанта емоційно-почуттєвої сфери — це терміни, якими дослідники позначають ставлення особистості до матеріальних або духовних об'єктів довкілля.

І. Кулагіна, Л. Фрідман визначають сутність поняття «емоція», структуру емоційного процесу, розрізняють види емоцій в залежності від суб'єктивних цінностей переживань, виділяють фундаментальні емоції, дають пояснення поняттю «емоційні риси особистості», характеризують інші аспекти.

А. Маркова, вивчаючи проблему формування мотивації учіння, підкреслює роль емоцій у мотивації: «емоції, безсумнівно, мають мотивуюче значення в процесі учіння» [9]. Вона підкреслює положення про те, що емоції і самі залежать від діяльності і спричиняють на неї свій вплив, що «найбільша емоційна насиченість спостерігається у тих видах діяльності, де домінує зовнішній або внутрішній, але вузько результативний мотив», який зумовлюється емоцією констатуючого характеру.

За В. Клименком, здатність активізувати почуття, уяву, психомоторику — це шлях постійного поповнення особистістю енергопотенціалу. Енергопотенціал визначається величиною заряду енергії і особистісною мотивацією і реалізується на різних рівнях: у вигляді стереотипів, предметів споживання, продуктів творчості [7]. Увага дослідників звертається на особливості взаємозалежності емоційного забарвлення і зрілої діяльності особистості і «чим більше зрілою є діяльність і її мотиви, тим більш специфічною, стриманою і вибірковою стає її емоційне забарвлення».

Емоції, за визначенням О. Кононко, «є особливим шляхом психічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, потребами і мотивами особистості, а почуття — це стійкі емоційні ставлення до явищ дійсності», і в почуттях «відображається емоційний бік духовного світу зростаючої особистості». Щоб підкреслити різницю між емоцією і почуттям, треба усвідомити положення про те, що одне і теж саме почуття може реалізуватися у різних емоціях [8].

Навчальна діяльність є ефективним джерелом розвитку культури почуттів, вона пробуджує почуття впевненості або сумніву, здивування, радості, які є основою всіх видів вищих почуттів: моральних, інтелектуальних, естетичних, практичних. Вищі почуття посідають особливе місце в емоційній сфері людини. Вони є відображенням чуттєвого ставлення до явищ соціальної дійсності.

Так, у дослідженнях Г. С. Костюка, М. Г. Левандовського, А. К. Маркової розглядаються питання емоційного клімату, необхідного для створення і підтримування позитивного ставлення до учіння (навчання). Автори виокремлюють позитивні емоції, пов'язані з навчальним закладом; емоції, зумовлені діловими відносинами з приятелями, викладачами; емоції, пов'язані з усвідомленням особистістю своїх можливостей у досягненні успіхів у навчальній діяльності, у подоланні труднощів, вирішенні складних завдань; емоції, що викликаються новим навчальним матеріалом; емоції, що виникають при оволодінні прийомами самостійного добування знань, новими способами вдосконалення своєї навчальної роботи, самоосвіти. Автори зазначають, що емоції і почуття, відіграючи велику роль у виникненні й закріпленні ставлення, характеризують емоційний аспект ставлення до учіння.

Існує значна кількість емоційних проявів особистості, різних за змістом, формою, значенням, тривалістю.

Глибокі і змістовні почуття актуалізують і спрямовують діяльність людини, роблять її продуктивнішою. В свою чергу, емоційна сфера особистості формується під час активної діяльності людини. Участь в доцільній діяльності робить емоційну сферу людини змістовнішою, насиченою яскравими і різноманітними почуттями, життя людини стає повноціннішим.

Отже, почуття не можуть існувати поза емоційними проявами, але зміст їх носить суспільний характер. Таким чином, відбувається соціалізація та гуманізація емоцій у предметно-перетворюючій діяльності.

Розширенню кола емоціогенних ситуацій сприяє загальнокультурний розвиток особистості. Чим вищий культурний рівень людини, тим більша стриманість у прояві емоцій у неї спостерігається. І навпаки, некеровані пристрасті і бурхливі спалахи емоцій, що називаються афектами, співвідносяться, як правило, з обмеженістю сфери прояву емоцій, що властиво людям з низьким рівнем загальної культури. Це критерії, за якими можна розрізнити рівні сформованості емоційної культури особистості.

Збереження психічного і фізичного здоров'я людини залежить від уміння керувати емоціогенними ситуаціями у процесі життєдіяльності. Одним із способів керівництва емоціями є їх розподіл, який полягає

в розширенні кола емоціогенних ситуацій, в т. ч. і в процесі предметно-перетворюючої діяльності. Необхідність у свідомому розподілі емоцій виникає за надмірної концентрації хвилювань людини. Розподіл емоцій відбувається в результаті розширення інформації і кола спілкування, особливо з творами художньої культури і природного середовища. Інформація про нові для людини об'єкти необхідна для формування нових інтересів, які перетворюють нейтральні ситуації в емоційні. Розширення кола спілкування виконує таку саму функцію, оскільки нові соціальні й психологічні контакти дозволяють знайти більш широку сферу вияву своїх почуттів.

Другий спосіб керівництва емоціями — зосередження — необхідний за тих обставин, коли умови діяльності потребують повної концентрації емоцій на чомусь одному, що має вирішальне значення в певний період життя. У цьому випадку людина свідомо виключає із сфери своєї активності ряд емоціогенних ситуацій, щоб підвищити інтенсивність емоцій у тих ситуаціях, які для неї є найбільш важливими. Така ситуація забезпечується творчою працею особистості, коли зосереджуються, актуалізуються всі сутнісні сили особистості.

Третій спосіб керівництва емоціями — переключення — пов'язаний з переносом хвилювань з емоціогенних ситуацій на нейтральні. За так званих деструктивних емоцій (гнів, агресія) необхідна тимчасова заміна реальних ситуацій ілюзорними або соціально незначущими. Якщо конструктивні емоції (перш за все інтереси) сконцентровані на дрібницях, ілюзорних об'єктах, то необхідне переключення на ситуації, що мають соціальну і культурну цінність. Застосування даних способів керівництва емоціями вимагає певних зусиль, винахідливості. Ситуації образного перетворення, уособлення сприяють третьому способу керівництва емоціями — переключенню.

Емоційний світ особистості — це не просто красивий образ. Наша психіка — єдина і цілісна, вся вона пронизана емоційними хвилюваннями. Можливо, саме хвилювання забезпечують гармонію і єдність особистості в одних випадках, і її дисгармонійність і внутрішню конфліктність — в інших, але найосновніше — це навчитися трансформувати емоції в художні образи.

Для успішного виховання необхідна позитивна емоційна сфера, яку повинен створити викладач. Ось чому серед необхідних якостей педагога як професіонала важливе місце займає досвід його переживань, пов'язаних із ставленням до предмета, який він викладає, до явищ суспільного життя, до самого процесу пізнання і можливості використати цей досвід з метою виховання, захопити студентів своїм відношенням. Але важливо, щоб емоційно-позитивне ставлення виражалось засобами емоційної культури, якими є художньо-образне мислення і робота уяви.

Викладач повинен вміти аналізувати емоційне життя студентів на основі цілісної картини їх поведінки і окремих емоційних проявів, вміти знаходити правильні шляхи для потрібного впливу на особистість, враховуючи її індивідуальність та неповторність.

Емоційність викладача — це зміст, якість і динаміка його емоцій і почуттів. Завдяки емоційності викладача, здатного до відповідних контактів із студентами, формуються спонукальні механізми до пізнавальної активності студентів. У разі відсутності емоційного контакту викладача і студентів досягається в кращому разі лише формування інтелектуальних навичок, але не спонукальних механізмів інтелектуальної діяльності студентів. Психологи підкреслюють, що «педагог, який ставить перед собою завдання розвивати засобами свого предмета мислення студента, повинен одночасно формувати відповідну емоційну основу» [1, 3, 8, 10].

Ми познаємо світ не тільки через органи зору, слуху, дотику, смаку, запаху, але й через слово. Саме воно є тим чинником, що здатний переносити і передавати величезний обсяг інформації. Оскільки інтелект зашифрований у системі мови, то слово є інструментом і засобом його деформування. Воно — багатомірна космічна категорія, бо охоплює все, що народ здобув на цій землі, його узагальнену емоційність і розум. У слові відбита вся історія нашого народу, його прагнення, його ідеали, в ньому починається і закінчується духовне життя людини. Володіти образним емоційно-насиченим словом, означає володіти емоційною культурою.

Заслугує на увагу кожного викладача етична складова образу оратора, яка деталізувала сучасну риторику в поняття ораторської моральності етичних вимог, що висуває суспільство будь-якому оратору: чесність, скромність, доброзичливість, передбачливість. Вона повинна бути введена у власну систему цінностей майбутніх спеціалістів.

Підкреслимо, що без такої культури педагог ніколи не зможе оволодіти здатністю до емпатії, тобто співпереживання, емоційного відгуку на переживання інших людей.

Доцільно, щоб в емоційному житті студентів незначну роль відігравали такі негативні почуття, як злість, злорадство, заздрість, недоброзичливість, щоб ці переживання, якщо вони вже й виникли, швидко минали, викликаючи почуття сорому перед собою, докори совісті.

Важливим фактором, що характеризує емоційну культуру людини, є її здатність цінувати і поважати почуття іншої людини, ставитись до них з увагою, а також здатність людини до співпереживання, вміння поділитися з іншими близькими людьми своїми переживаннями.

Для виховання культури почуттів важливе значення має і стиль взаємовідношень викладача із студентами. В емоційному досвіді викладача закладений великий потенціал виховання культури почуттів студентів.

Висновки. Таким чином, викладач повинен «постійно вдосконалювати свій духовний потенціал, зокрема, на рівні мистецтва нейтралізувати негативні емоції, культивуючи позитивні, високі, надихаючи на добро, формуючи позитивні емоції аудиторії через красу думок, словесну красу, художньо-естетичну цінність, бо вони несуть в собі потенціал інтелектуальної радості, моральної естетичної краси і задоволення, здійснюючи особливий вплив на виховання культури почуттів студентів.

Список використаних джерел і літератури

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник / Бех І. Д. — К.: ІЗМН, 1998. — 204 с.
2. Ніколаєнко Д. Ф. Індивідуально-психологічні особливості: Навч. пос. / Ніколаєнко Д. Ф., Проколієнко Л. М. — К.: КДПІ, 1987. — 256 с.
3. Семиченко В. А. Психологія емоцій / Семиченко В. А. — К.: Магістр, 1999. — 193 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В. О. — К.: Рад. школа, 1967. — (Вибрані твори в 5-ти томах).
5. Гамезо М. В. Атлас по психології: Інформ.-метод. пособие по курсу «Психологія чловека» / Гамезо М. В., Домашенко І. А. — 2 изд., доп. и испр. — М.: Изд-во Рос. пед., 1998. — 272 с.
6. Додонов Б. И. В мире эмоций / Додонов Б. И. — К.: Политиздат, 1987. — С. 136.
7. Клименко В. В. Психологические тесты таланта / Клименко В. В. — Х.: Фолио, 1997. — 414 с.
8. Кононко Е. Л. Чтобы личность состоялась / Кононко Е. Л. — К.: Рад. шк., 1991. — 221 с.
9. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: Пособие для учителей / Маркова А. К. — М.: Просвещение, 1983. — 96 с.
10. Санникова О. П. Соотношение устойчивых индивидуально-типических особенностей эмоциональности и общительности: Автореф. дис. канд. психол. наук / Санникова О. П. — М., 1982. — 22 с.

REFERENCES

1. Beh, I. D. (1998). *Osobystisno zorientovane vyhovannja: Naukovo-metodychnyj posibnyk [Personally oriented education: Scientific and methodical manual]*. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].
2. Nikolajenko, D. F. & Prokolijenko, L. M. (1987). *Indyvidual'no-psyhologichni osoblyvosti: Navch. pos. [Individual psychological features: Teaching. Pos.]*. Kyiv: KDPI [in Ukrainian].
3. Semychenko, V. A. (1999). *Psyhologija emocij [Psychology of emotions]*. Kyiv: Magistr [in Ukrainian].
4. Suhomlyns'kyj, V. O. (1967). *Serce viddaju ditjam [I give my heart to the children]*. Kyiv: Rad. shkola. [in Ukrainian].
5. Gamezo, M. V. & Domashenko, Y. A. (1998). *Atlas po psyhology: Ynform. — metod. posobyje po kursu «Psyhologija cheloveka» [Atlas of Psychology: Inform.-method. manual on the course «Psychology of a person»]*. Moscow: Yzd-vo Ros. ped. [in Russian].
6. Dodonov, B. Y. (1987). *V myre emocyj [In the world of emotions]*. Kyiv: Polytyzdat. [in Russian].
7. Klymenko, V. V. (1997). *Psyhologycheskyye testy talanta [Psychological talent tests]*. Kharkiv: Folyo [in Russian].
8. Kononko, E. L. (1991). *Chtoby lychnost sostojalas [That personality has taken place]*. Kyiv: Rad. shk. [in Russian].
9. Markova, A. K. (1983). *Formyrovanye motyvacyy uchenyja v shkol'nom vozraste: Posobyje dlja uchytel'ej [Formation of the motivation of a school-age exercise: A manual for teachers]*. Moscow: Prosveshhenye [in Russian].
10. Sannykova, O. P. (1982). *Sootnoshenie ustojchivyh individualno-tipicheskikh osobennostej emocionalnosti i obshchitelnosti [Ratio of stable individual and typical features of emotionality and sociability]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

Шевчук Т. А.

доцент кафедри фізичного виховання і психолого-педагогічних дисциплін Уманського національного університету садівництва

ВОСПИТАНИЕ КУЛЬТУРЫ ЧУВСТВ СТУДЕНТОВ-АГРАРИЕВ

Резюме

В статье рассматриваются основные теоретико-методические основы личностно-направленного педагогического влияния на воспитание и развитие культуры чувств студентов, создания педагогических условий для пробуждения и поддержки основных групп эмоций, которые обеспечивают развитие интеллектуальных, эстетических, практических, моральных чувств личности.

Ключевые слова: культура чувств, чувства, эмоции, психологическая подготовка, эмоциональная культура человека, руководство эмоциями.

Shevchuk T. O.

assistant professor of department physical education and psycho-pedagogical disciplines Uman National University of Horticulture

EDUCATION OF CULTURE OF FEELINGS OF STUDENTS-AGRARIANS

Abstract

The ultimate goal of the agrarian specialist is solving organizational and management problems. This effect is due to emotional relationships with others, subordinates, colleagues and partners.

The problem of education culture feeling has always been the focus of scientists — philosophers, psychologists, teachers, ethics, and its development has a profound and multifaceted spectrum (J. A. Comensky, John Locke, J. J. Rousseau, A. S. Makarenko, K.D. Ushinsky, V. A. Sukhomlinsky, B. I. Dodonov, K. D. Izard, P. M. Jacobson, I. D. Bech, O. V. Kirichuk, O. L. Kononko etc.).

Preserving mental and physical health depends on the ability to manage future agrarian emotogenic situations in the life.

Therefore, to successfully creating a culture of feelings in students a teacher must constantly improve their spiritual potential, in particular at the level of art neutralize negative emotions and cultivating positive high; creating positive emotions of the audience because of the beauty of thought, word beauty, artistic and aesthetic value, because they bear the potential joy of intellectual, moral, aesthetic beauty and pleasure, making a particular impact on education cultural feelings of students.

Key words: culture of feelings, feelings, emotions, psychological preparation, emotional culture of man, management of emotions.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2017